

**IV. IDEOLOGIA POLÍTICA I LINGÜÍSTICA
DE POMPEU FABRA**

IDEOLOGIES LINGÜÍSTIQUES EN CONTEXT

I CONSEQÜÈNCIES NORMATIVES

JOAN A. ARGENTER I GIRALT,

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Escriure i parlar el català correctament [...] és una qüestió de pensament. Les llengües tenen un esperit, un geni, que en condiciona la morfologia i la sintaxi. Si podem tornar a la construcció correcta i autèntica, apareixerà l'esperit de la llengua.

Josep PLA, «Pompeu Fabra», a *Homenots. Primera sèrie*, p. 78.

Noteu l'afirmació, atribuïda a Fabra, sobre l'esperit i el geni de la llengua: trasllueix la influència que l'obra de Wilhelm von Humboldt exercí al llarg del segle XIX, i encara en el XX, sobre la conceptualització de la llengua com a fenomen històric i cultural específic, sobre la manera de representar-se la relació entre les llengües i els pobles que les parlen i sobre la convicció del vincle entre la forma interna d'una llengua i el pensament dels parlants. Els moviments de reivindicació nacional a Europa al llarg d'aquells segles s'amararen d'aquesta ideologia lingüística; també el catalanisme polític i les seves manifestacions culturals i intel·lectuals (Prat de la Riba, 1906, 1908). Quant a l'autenticitat, haurem de tornar-hi més avall.¹

112

Tot procés de codificació i estandardització d'una llengua respon a una ideologia lingüística determinada. De fet, sigui quin sigui l'estatus de la llengua o les llengües en una comunitat, els seus membres desenvolupen ideologies lingüístiques implícites i eventualment les articulen de forma explícita. Aquestes ideologies conceptualitzen la relació que els parlants estableixen entre la llengua i el seu rol en la vida social, i han d'interpretar-se sempre en termes locals. Sovint, si no sempre, n'és al cor el debat explícit o la representació implícita d'allò que cal entendre com a «llengua» en un determinat context. Per a Fabra, què calia entendre per «català literari» —és a dir, quin era el model legítim de llengua escrita— era, doncs, la qüestió. Donar-hi resposta era un ingredient necessari de la resolució d'una qüestió encara més important: quina calia entendre que era la llengua nacional dels catalans i com calia assolir-ne la institucionalització (Argenter, 2010). Almenys en l'Europa dels estats nació moderns, aquest era un objectiu peremptori perquè la nació catalana hi assolís la plenitud.

La igualació de les ideologies lingüístiques amb representacions mentals serveix com a primera aproximació, ja que no pot pas fer-nos oblidar que de fet és mitjançant les pràctiques socials que aquelles es creen, es materialitzen i es reproduïxen —o, eventualment, s'impugnen. La ideologia lingüística de Fabra havia de traduir-se en les pràctiques adients a un procés de construcció nacional, d'elaboració d'una llengua nacional. Concebre la codificació de la llengua catalana moderna com el seu «redreçament» i aquest com, en bona mesura, la seva «descastellanització» era alhora l'expressió d'una ideologia lingüística i d'una línia programàtica d'actuació. L'enllaç amb una tradició estroncada, la depuració d'elements aliens i la individuació de la llengua catalana entre les

1. Fragments d'aquest text són deutors d'Argenter (2010). Agraïxo a Kathryn A. Woolard i a Lluís B. Polanco que n'hagin llegit una versió preliminar i les remarques que m'hi han fet. Agraïxo a M. Lourdes Oñederra que hagi respost consultes i compartit interpretacions. La responsabilitat del text és de l'autor. També ho és la versió catalana de citacions en llengua aliena.

llengües de cultura romàniques guiaven una acció que, d'altra banda, es fonamentava en criteris científics intrínsecs —tècnics, si se'm permet l'expressió en el context de les humanitats.

Arran d'aquest aspecte tècnic de l'empresa, algú ha escrit que Fabra no era un ideòleg (Arnal, 1992, *apud* Iglésias, 2004, p. 266-269). Algú ha escrit, tanmateix, el contrari: que un codificador, a més d'entendre en qüestions tècniques de gramàtica i lexicografia, no pot deixar d'ésser també un ideòleg (Martí, 2018, p. 38). La construcció de la nació demana l'evidència d'una comunitat de llengua i de cultura, i, doncs, d'una continuïtat lingüística històrica, des dels temps de l'antigor fins als temps moderns. Alhora, la construcció nacional demana una èpica dels orígens, l'antiga edat heroica de la nació, i també la legitimació de la nació i de l'estat mitjançant una història compartida, i tot això ho proporciona l'estudi filològic de la llengua i de les fonts literàries i documentals. I, és clar, una narrativa on totes les peces encaixin. El «redreçament» lingüístic del qual parla Fabra remet ensems a una èpica dels orígens, de la davallada i de la represa.

Ell era, però, un home pràctic i anava per feina: d'èpica dels orígens, la justa. L'interessava molt més la tasca del present i la seva projecció envers l'objectiu de «la futura Catalònia», que creia —ara sabem que ingènuament— a tocar.

Una vegada resolta la qüestió ortogràfica, tot sovint l'afer percebut com a més urgent en el procés d'estandardització d'una llengua en una societat moderna ha estat la necessària renovació i modernització del cabal lèxic —és a dir, el desenvolupament de la terminologia, la generació de neologismes, una opció selectiva en relació amb el manlleu i el calc—, i també el desplegament de recursos formals i expressius —entre els quals, la fixació d'una llengua literària. Per a molts autors, planificació lingüística i estandardització són sinònims de modernització i desenvolupament. Al mateix temps, però, hi ha qui posa l'èmfasi en la qüestió de la «purificació» de la llengua, en l'erradicació d'elements no genuïns, sobretot en aquelles circumstàncies de predomini i d'intrusió d'una llengua aliena. Cal situar el concepte d'estandardització de Fabra —en la fase codificadora— en línia amb aquesta segona perspectiva. La «depuració» —el terme que Fabra emprava de preferència— era part substancial de l'elaboració d'una llengua literària autònoma.

Una de les ideologies lingüístiques més ben identificades és el purisme, entès com la fidelitat a un codi, imaginat ideal. En un altre lloc em demanava si pot existir «purisme» lingüístic sense referir-lo a un model de llengua establert i, doncs, necessàriament *a posteriori* de la consumació i la consolidació d'una normativa. La pregunta no és retòrica ni capciosa. En un sentit tècnic, la resposta és negativa, atès que l'adhesió a la norma solament pot produir-se un cop aquesta s'ha establert. Fabra n'era prou conscient. En debatre sobre la conveniència o no d'especialitzar els relatius *qui* i *que* per a les funcions de subjecte i d'objecte, respectivament, a proposta d'alguns autors —això és, seguir la regla francesa o, en part, l'ús del català antic (*la paret qui ha caigut* vs. *la paret que han alçat*, on *qui* seria usat sempre com a subjecte, tant si és animat com inanimat, i *que* com a objecte)—, Fabra destria el problema de la «gramaticalitat» del de la «justificació de les opcions gramaticals» (Argenter, 2010). Així, escriu:

Per això dèiem que en la resolució de la qüestió ara novament suscitada [...], la gramàtica no hi té res a veure. És clar que és una qüestió gramatical; ho és en tant que la solució que li donarem afectarà la gramàtica, es traduirà en una regla gramatical. Però en l'establiment d'aquesta regla podem invocar l'ús antic, la conveniència, en les oracions de relatiu, de diferenciar formalment el subjecte del complement directe, el desig d'alliberar-nos d'una confusió que potser devem a la influència espanyola; però no la gramàtica. Un cop establerta la regla, llavors, solament, podria ésser invocada la gramàtica per sortir al pas de qualsevol infracció a la regla convinguda. (Fabra, OC, vol. 7, «Conversa» 596)

Allò que és gramatical ho és en relació amb una gramàtica, allò que és normatiu ho és en relació amb una norma establerta, amb una determinada codificació de la llengua. Tècnicament, és de la codificació establerta que es deriva la sanció dels usos lingüístics i no pas de propietats essencials de la llengua ni de fidelitats a la tradició històrica escrita, a l'autoritat atribuïda a uns autors, passats o presents, o a la genuïnitat reconeguda als ancians o generacions majors, a uns parlars dialectals determinats, etc. Tècnicament també, qualsevol d'aquests factors intervé en el purisme en la mesura que hagi estat un criteri de codificació —Fabra n'esmenta tres de possibles en el paràgraf tot just referit: la tradició (l'ús antic), el principi de biunivocitat de forma i funció, i l'alliberament d'una eventual influència estrangera. Ara bé, el discurs de Fabra no assereix, ans pressuposa, una qüestió de fons, i és: qui controla i determina «la gramàtica», l'establiment de la normativa, la definició del que comptarà com a llengua legítima? La primera persona del plural que sol emprar Fabra en afers normatius és inclusiva o exclusiva? Quan es refereix al «desig d'alliberar-nos d'una confusió que potser *devem* a la influència espanyola», aquest *devem* inclou l'interlocutor i probablement els seus coetanis. Fins i tot avui ens hi podríem sentir inclosos nosaltres. Però quan afirma «És clar que és una qüestió gramatical; ho és en tant que la solució que li *donarem* afectarà la gramàtica, es traduirà en una regla gramatical», aquest *donarem* és inclusiu? Al meu entendre, hi ha aquí dues possibilitats d'interpretació: aquesta primera persona del plural autodesigna l'autoritat normativa —personal i institucional— i vol naturalitzar-ne l'arbitrarietat —arbitrarietat en el sentit de l'exercici d'un poder contingent delegat per una classe dirigent—, fer-la invisible, o bé apel·la al lector a participar en l'obra col·lectiva de la reforma lingüística i la codificació del català modern. En tots dos casos, si són dos, es tractaria d'estratègies discursives adreçades a la construcció de l'autoritat, de les quals, emperò, es deriva un sol efecte: l'adhesió al codi normatiu emanat d'una instància que hi és incumbent dins l'ordre social i polític emergent a l'emparedat d'un autogovern limitat en extrem.

Tot amb tot, el purisme és també una ideologia lingüística prèvia a o independent de l'existència i la institucionalització d'un codi normatiu. No podem passar per ull el fet inqüestionable que Fabra adopta, en aquest sentit, una actitud purista quan denuncia la castellanització del català del seu temps, quan equipara «redreçament» i «descastellanització», quan a cada punt i moment poua en la llengua antiga per recuperar-ne recursos lèxics, gramaticals i expressius, quan recorre a arguments propis de la gramàtica prescriptiva d'arreu

—com l'aversió al pleonasme—, quan condemna i retreu adesiara la «submissió servil» al castellà, etc. I és que l'estandardització no és als seus ulls solament l'establiment d'un codi, sinó una professió de fidelitat a un ideal de llengua que fa arrelar una societat en una continuïtat històrica, la qual des d'un passat més o menys idealitzat es projecta en un futur ideal i assolible.

Ben entès, Fabra sempre mira que les decisions normatives finals tinguin una base empírica i defugin els extrems. El caràcter hipotètic que atribueix a una eventual distinció entre el *qui/que* relatius com a expressió del subjecte i de l'objecte, respectivament, i la reserva amb què considera la proposta en són un exemple.

Ara que —així com el francès d'un estat anàleg passà, reduint l'ús de *que*, a l'estat actual, en què aquesta forma no s'usa sinó com a complement directe i, com a subjecte, no s'usa sinó la forma *qui*— el català, al contrari, anà reduint l'ús de la forma *qui*, i avui, en el parlar central almenys, un sol relatiu feble, *que*, és usat com a subjecte i com a complement directe, exactament com en espanyol i com... en italià. Els millors escriptors actuals usen, com a subjecte, *que*; ningú, parlant, no pensa a substituir el *que* subjecte per *qui*. I davant aquest estat de coses, ¿quin sentit té de dir que aquesta forma és més gramatical que no pas aquella? (Fabra, OC, vol. 7, «Conversa» 596)

Altrament, no fa costat a l'erradicació ultrancera de tot castellanisme. Els manlleus, però, han de recular davant solucions alternatives genuïnes. Fabra no renuncia en cap cas a la concepció global sobre què ha estat i què ha de ser el català literari i, de mica en mica, el català. Fabra definia d'antuvi el català literari, però la idea que aquest havia de modificar progressivament les habituds lingüístiques dels catalanoparlants i afaïçonar-ne l'expressió escrita i l'oral ensems feia part del seu programa de planificació lingüística.

L'estudi de les ideologies lingüístiques és un camp de recerca relativament recent. A una primera anàlisi neutral de les ideologies s'ha contraposat una anàlisi crítica de les ideologies. La primera se centra en el conjunt de creences i pràctiques culturalment compartides —assumeix o emfasitza, doncs, una pretesa homogeneïtat de la comunitat lingüística, sense atendre a la variació de parlars i de creences en funció de l'extracció social, del gènere, l'edat, l'origen, etc., dels parlants—, mentre que la segona posa l'èmfasi en l'ús polític que un grup social determinat fa de la llengua com a instrument de dominació simbòlica en benefici dels seus interessos de grup. I aquí sol esmentar-se paradigmàticament l'elaboració i la difusió d'una llengua estàndard —sobre aquest punt no n'haig de dir res aquí més enllà de mencionar-lo i de considerar-lo pertinent també en el cas català, per bé que amb especificitats que el fan singular al capdavall.

Els estudis comparatius sempre ajuden a comprendre la naturalesa i la relativitat dels comportaments humans. Sense endinsar-nos-hi gaire, considerarem alguns casos allunyats del català per entendre la dinàmica de les actituds puristes. Així, en contextos sociolingüístics ben diferents del nostre, trobem ideologies puristes en comunitats fins fa ben poc àgrafes, ben allunyades d'una tradició escrita o en estat avançat de substitució lingüística.

Entre comunitats nàhuatl del centre de Mèxic hom reconeix, al costat d'altres codis, un «legítim mexican»², una versió idealitzada de la llengua nàhuatl, lliure de castellanismes, la qual no parla ningú, i l'existència d'una ideologia purista sobretot entre aquells membres de la comunitat que treballen a ciutat i, de fet, sovintegen l'ús del castellà i empren una versió més erosionada del nàhuatl que la dels que treballen el camp i fan vida a la comunitat més que a fora (Hill i Hill, 1986). Aquesta actitud purista d'aquells qui parlen la llengua amb menys fluïdesa, els mena a argüir sobre la correcció i la propietat dels mots amb els parlants que usen una versió encara relativament genuïna del nàhuatl o fins i tot una versió força hispanitzada de nàhuatl i és una estratègia discursiva que els permet reclamar els vincles amb la comunitat d'origen i accedir als seus recursos en cas de crisi.

Els indis tewa d'Arizona descendeixen d'un grup d'indis pueblo que emigrà de Nou Mèxic arran d'una revolta contra els espanyols a finals del segle XVII i s'establí en una de les tres meses de la Reserva Hopi. Fa tres segles que conviu amb comunitats hopi, i molts parlen el hopi, el castellà o l'anglès dels colonitzadors i el navajo dels indis que els envolten, però mantenen una actitud purista envers el tewa, evitant manlleus del hopi malgrat el contacte de llengües quotidiana. A més d'això, posseeixen una llengua ritual o parlar *kiva*, sempre idèntica a si mateixa, que exclou tota innovació i que solament domina una elit teocràtica. Quant al ventall de llengües que els ofereix el repertori lingüístic, s'hi observa la tendència a la compartimentació, és a dir, a mantenir les diverses llengües separades i íntegres, evitant-ne la barreja: les distintes llengües són icones de distintes identitats. Es minimitza el manlleu —sobretot lèxic, la qual cosa indica una preferència per l'ampliació del vocabulari nadiu— i es maximitza la diferenciació del repertori disponible. Els estudiosos han atribuït aquestes pràctiques puristes dels tewa d'Arizona a una mena de conservadorisme que constituïria un tret essencial de la cultura pueblo. Aquesta explicació es basa en una concepció neutral de les ideologies: n'emfasitza les pràctiques culturals compartides. Alhora, però, amaga el que una concepció crítica de les ideologies faria manifest, a saber, l'associació entre les característiques que sustenten aquest purisme i les del discurs *kiva*, que és controlat i reglamentat per aquella elit teocràtica de tal manera que aconsegueix la complicitat necessària d'altres grups socials en favor del seu interès (Kroskirty, 2000, p. 335-342, i 2001). Els tewa no tenen una actitud negativa envers el coneixement i l'ús d'altres llengües i la capacitat de mediació que això els permet, però defugen la barreja. Això estimula el multilingüisme, però evita pràctiques de mixtura lingüística.

Fa més d'un segle que entre els armenis de la diàspora s'ha mantingut la ideologia tradicional que vincula llur identitat amb la llengua armènia. De vegades aquesta ideologia indueix a parlar del «manteniment *miraculós* de la llengua durant més de cent anys», amb la implicació que el «miracle» és un fet consolidat. Recentment, però, hom ha parlat de la «paradoxa del gueto» en relació amb les estratègies d'ensenyament i transmissió de la llengua (Donabédian, 2017). El «gueto» designa en sentit figurat un model escolar comunitari, que és capaç

2. *Mexicano* és el nom actual de la llengua, segons els seus parlants.

de garantir la transmissió de la llengua, però no de qüestionar-la.³ En un context de progressiva desvernacularització de la llengua l'expressió de la identitat es desplaça cap a una altra dimensió, com ara la vindicació del reconeixement del genocidi. Si l'escola comunitària manté la tradicional ideologia que vincula llengua i identitat i posa l'èmfasi en l'aprenentatge de l'escriptura pròpia i de la versió normativa de la llengua, potser acabarà per facilitar el declivi de la llengua abans que el seu manteniment o la seva revitalització. Si, en canvi, havent-se qüestionat l'escola la continuïtat de la llengua, adquireix consciència d'aquella limitació, llavors pot inclinar-se vers estratègies alternatives orientades a desideologitzar la llengua, a alliberar-la del vincle identitari en la seva formulació tradicional i posar l'èmfasi en l'adquisició de competències i d'habilitats comunicatives del parlar quotidià i menys formal, però topa amb una altra limitació: la manca de massa crítica que garanteixi la continuïtat de la transmissió de la llengua. Resoldre paradoxes és un repte atraient, i hom dedueix que solament la conjunció de tots dos models d'ensenyament podria afrontar la situació «postvernacular» sense perdre la transmissió del vernacle. L'afirmació és més fàcil d'imaginar com a desideratum que com a pràctica. Sé, però, que hi ha paradoxes que són un nus gordià.

Com cal jutjar aquestes i altres actituds puristes en situacions d'avançat procés de substitució o en situacions terminals ha estat objecte de debat i hom ha parlat de la necessitat d'arribar a un «compromís» entre —diguem-ho així— «models de llengua». Arribats en aquest punt, la pregunta es fa inevitable: és el purisme un valor en si mateix? Quan el purisme pot posar en perill la revitalització de la llengua, cal canalitzar aquestes actituds de manera que siguin útils i no nocives. Així, el consell és que pot ser més assenyat acceptar un compromís en el model de llengua que no pas entossudir-se a mantenir la integritat formal d'un model arcaic, ja que la puresa no garanteix necessàriament la pervivència i en cap cas no hauria de convertir-se en la definitiva sentència de mort de la llengua (Dorian, 2014, p. 261).⁴ Com diria amb sornegueria Mitxelena,⁵ «la puresa virginal [...] no serveix per a tenir descendència en aquest món» (Michelena, 2011, p. 454).

Ara bé, per molt que segles de subordinació haguessin privat la llengua catalana d'un desenvolupament autònom i n'haguessin influït l'evolució, per

3. En un sentit similar, vinculat a la dialèctica sociolingüística entre la forma i la funció de la llengua en el context de la política de normalització de l'èuscar, Michelena (1977 i 2011, p. 521) advertia que no s'ha de «caure en l'infern del gueto per fugir del purgatori de la diglòssia».

4. En un sentit similar, però en un context molt diferent i no transferible al català, Mitxelena fa aquesta assertió, referint-se a la incorporació històrica de manlleus en l'èuscar: «Les tradicions es mantenen tenaçment [...] en la mesura en què es manté la llengua, i l'única manera eficaç d'erradicar-les és acabar amb allò que les manté, en altres mots, amb la llengua...» (Michelena, 1967 i 2011, p. 452). Si el purisme —en justa mesura o en excés— sempre s'ha d'interpretar en termes locals, també s'hi ha d'interpretar l'antipurisme —radical o moderat.

5. En afers onomàstics mantinc la referència personal a *Koldo Mitxelena*. Quant a la bibliografia, ell va signar bona part de la seva obra com a *Luis Michelena* i altra part com a *Koldo Mitxelena*. El primer és el nom d'autor amb què han estat publicats els quinze volums de les *Obras completas* (2011).

molt que Fabra es planyés de la manca de genuïtat del català que podia llegir en llibres i periòdics, la vitalitat de la llengua era patent i tant la represa de l'ús escrit de la llengua patrimonial com la circumstància política encaminaven el català vers la recuperació d'un estatus lingüístic, polític i social ben diferent del d'una llengua en via d'extinció imminent o en avançat declivi. El català era en curs d'esdevenir a Catalunya una llengua pública, normalitzada i oficial. La reforma lingüística era no solament viable, sinó planificada: un acte conscient d'intervenció en el corpus lingüístic a redós d'una voluntat col·lectiva. La proposta i el propòsit de Fabra eren efectivament de realitzar un acte d'apropiació de la llengua —i de la seva tradició escrita— a fi de reorientar-ne l'esdevenidor. I en aquesta circumstància el purisme fabrià, en justa mesura, feia sentit. De fet, el purisme admet graus i valoracions diversos i una de les seves virtuts és la convicció en la capacitat intrínseca d'una llengua per a desenvolupar nous recursos expressius sense haver de recórrer a una altra llengua.

Quant al vincle entre la represa lingüística i cultural i el projecte nacionalista, també trobaríem decalatges interessants en situacions pròximes políticament, per bé que no lingüísticament. Considereu el cas de l'èuscar. Si deixem de banda els antecedents i prenem el 1895, data de la fundació del PNB, com a «origen» del nacionalisme basc, quan Bilbao —on va néixer— era ja una ciutat en gran mesura castellanoparlant, per als pares fundadors ésser basc era una qüestió ètnica i un vincle amb la tradició. El purisme també integrava la seva ideologia, però no era un purisme lingüístic, sinó ètnic i institucional. La llengua quedava en un segon terme, per bé que era instrumental a l'hora de marcar fronteres.

No va ser fins a la generació emergent als anys cinquanta que l'activisme lingüístic basc va conceptualitzar el vincle entre la llengua i la identitat, però sobretot va posar l'èmfasi en la praxi. Les pràctiques lingüístiques dels nacionalistes anteriors van ser criticades per Txillardegui i, abans d'ell, per Krutwig. Tots dos argumentaven que la manera com un nacionalista mostrava l'autenticitat de les seves lleialtats era parlant èuscar. Continuar parlant espanyol, argumentaven, era una contradicció del patriotisme. Tots dos exigien dels nacionalistes que reconeguessin les pràctiques lingüístiques quotidianes com un àmbit de poder. En resum, exigien als nacionalistes d'adonar-se que la dominació s'exercia no solament a través de la repressió legal, sinó també a través dels patrons d'ús lingüístic habituals que mantenien la marginació de l'èuscar. Els activistes de la revitalització lingüística d'aquesta època feien molt més que tractar la llengua com un símbol de la nació; polititzaven l'ús lingüístic quotidià i exemplificaven una concepció pragmàtica de la identitat, en la qual ésser basc implicava parlar èuscar (Urla, 2012, p. 71). Que la codificació de l'èuscar unificat o *euskara batua* no es produís fins a l'any 1968 sota el guiatge i la perícia de Koldo Mitxelena va ser el resultat de diversos avatars històrics (Michelena, 1982), però no va ser el menor el planteig del nacionalisme orgànic primerenc.

En aquest punt, el cas català també ha estat diferent. En època de Fabra el català era una llengua parlada sense complexos entre els diversos estrats socials. Quedava molt enrere el comentari de Milà i Fontanals en acabar els primers Jocs Florals de la represa (1859) —«s'ha parlat tres hores en català i ningú no ha ri-

gut» (Miracle, 1960, p. 259). Que el castellà fos la llengua escrita habitual —com retreu Fabra mateix—, no lleva significació a aquell fet.

Contràriament al cas basc, a Catalunya la represa lingüística i cultural, la formulació política del catalanisme elaborada per la burgesia industrial il·lustrada i el projecte nacional anaven de la mà de la modernització. Fabra va connectar amb aquest esperit en promoure un model de llengua apte a les necessitats expressives d'una societat moderna, urbana i avançada —apte per a la civilitat, per als nous costums, per a les arts i els oficis, per a la ciència i la tecnologia, per al comerç i la indústria. Ben mirat, però, hom pot interpretar també la codificació fabriana com un «compromís» pragmàtic entre tradició i modernitat i també entre parlars diversos, gestionat mitjançant el criteri de «composicionalitat» (Polanco, 1984, p. 116 i 120-125; IEC, 2009 [1990]) davant d'alternatives els defensors de les quals potser no haurien sabut arribar a cap compromís o hi haurien pogut arribar molt costosament. La seva concepció, doncs, va acabar per imposar-se enfront d'altres propostes més orientades cap a la tradició i al terror, cap a versions suposadament pristines de la llengua, «autèntiques».

Ara bé, que no era pas l'autenticitat el que calia que cerquéssim perquè se'ns manifestés l'esperit de la llengua que ens prometia Fabra en la citació amb què he encapçalat aquest discurs?

Estudiosos de les ideologies lingüístiques s'han aproximat a la realitat sociolingüística de situacions de conflicte lingüístic, i concretament del català, com la concurrència de dues ideologies diferenciades, les quals es manifesten a través de veus —en el sentit de Bakhtin (1981)— contraposades: la veu de «l'anonimat» i la veu de «l'autenticitat» (Woolard, 2008). *Autenticitat* s'entén com l'expressió genuïna i essencial d'una identitat i d'uns valors locals. La veu «autèntica» se sent com a icònica de «l'esperit» d'una comunitat particular. Per contra, la veu de l'anonimat és una veu neutra, impersonal, una veu d'enlloc, és una veu que se'ns presenta com si no estigués arrelada en cap lloc concret, en cap comunitat històrica, una veu sense connotacions de cap mena, perquè és «la veu de tothom» —que qualsevol es pot fer seva—, una veu universal. Sovint és la veu de la llengua per defecte, aquella que cal donar per coneguda de tots els ciutadans, en general una llengua d'estat. Ras i curt, a la Catalunya de llavors i d'ara, el castellà en versió espanyola.

A fi d'il·lustrar la contraposició, permeteu que m'allunyi una mica de la Catalunya peninsular i continental i reporti una experiència de treball de camp a l'Alguer: en la narració de la seva biografia lingüística, un alguerès d'origens sards recordava la diversitat lingüística que havia viscut de menut a casa seva, on coexistien els avis i les seves filles, un seu gendre i els nets: hi eren presents varietats del sard, el sasserès i l'alguerès —introduït pel gendre i per l'entorn. Però el meu informant no va rebre ni el sard dels avis ni el català dels progenitors, sinó l'italià. Com molts membres de la seva generació, la de postguerra, l'alguerès, el va aprendre al carrer, de la mainada o dels companys de colla. I comentava: «[Els pares] se són trobats una vida un poc complicada quan són nats los fills. I aleshores també per això, ma no sol per això, han parlat amb mosaltres en italià». Poques vegades es condensa amb tan poques paraules una lliçó sociolingüística. La diversitat fou viscuda amb naturalitat fins que fou vista com una nosa, perquè

així ho proclamava el discurs hegemònic de l'estat nació, i la incorporació a la vida familiar de l'italià —percebut llavors, en tant que llengua de la República, com una llengua d'alliberament— no s'entengué pas com un increment de la diversitat, sinó com la seva neutralització: l'italià era una llengua que neutralitzava totes les altres i resolva el problema de la complexitat lingüística familiar (Argenter, 2013). Ben entès: «també per això», «ma no sol per això» —escatir què amaga aquest «no sol per això» és endinsar-se en l'explicació per què es va produir la ruptura de la transmissió lingüística a l'Alguer, objectiu fora del nostre abast ara i aquí. Davant l'autenticitat del català de l'Alguer, l'italià hi esdevenia ja la llengua de l'anonimat. Com afirma Woolard (2008), «mentre que les llengües dominants prosperen en l'anonimat, les llengües subordinades sovint depenen de l'autenticitat per sobreviure».

Doncs bé, Fabra, com a seny ordenador, i els catalans de l'època, que el seguien, afrontaven una contradicció. La construcció de l'anonimat demana sovint la creació d'una llengua estàndard, un vehicle que l'Estat es fa seu, l'escola difon i els mitjans i les classes il·lustrades adopten. Això volia ser també la reforma —fins i tot si s'expressava en termes d'autenticitat i mancava del suport d'un estat. De manera que Fabra construïa un artefacte que havia de vehicular l'anonimat en l'àmbit territorial i social en què s'havia de difondre, en competència amb l'anonimat de què ja gaudia l'espanyol a les terres de llengua catalana hispàniques. Aquest era un objectiu polític a assolir. Així ho demanava la creació de la consciència lingüística nacional dels catalans i la plena funcionalitat del català com a llengua pariona de l'espanyol, del francès o de l'italià. El català literari de Fabra com a llengua de l'anonimat de la nació catalana entrava en conflicte amb l'anonimat establert i prou consolidat del castellà —per bé que, com suggereix Woolard (2016, p. 39), molts catalans percebien i perceben la llengua de l'estat com la d'un lloc específic (el terme *castellà* ho palesa). Tanmateix, la història i la demografia no han facilitat la naturalització del català com a llengua anònima o «desarrelada» (Woolard, 2016, p. 8). Alhora, el català estandarditzat entrava en conflicte amb veus autèntiques de la tradició i el terror, com metafòricament hem dit més amunt. El primer conflicte es lliurava en l'àmbit de la planificació de l'estatus o política lingüística; el segon en l'àmbit de la planificació del corpus o de la codificació, de fet, el seu. I en part d'aquí vingueren polèmiques i en part encara hi som. Fabra reeixí en la seva tasca, d'això no en pot dubtar ningú, però la desarticulació històrica de la comunitat catalanoparlant i l'evolució sociopolítica i demogràfica de mitjan segle xx ençà han afavorit i afavoreixen l'aparició adesiara d'aparents reivindicacions d'autenticitat d'altres varietats catalanes que desafien o rebutgen l'anonimat del català estàndard, mentre que ben sovint mai no qüestionen el del castellà —més aviat el naturalitzen— (Duane, 2018).

LA IDEOLOGIA POLÍTICA DE POMPEU FABRA

Aquesta sessió s'anunciava com a «Ideologia política i lingüística de Pompeu Fabra». A hores d'ara deu ser obvi com totes dues s'entrellacen en la tasca

del codificador. De tota manera, afegiré un sol apunt explícitament polític. Adreçant-se als membres de Palestra, Fabra es posiciona sobre l'Estatut de 1932. I ho fa en aquests termes:

L'Estatut ha estat expressió circumstancial de la sobirania del nostre poble. Ell fixà el grau de llibertat que la majoria dels catalans volia a l'agost de 1931 en ús del seu dret d'autodeterminació. No és l'Estatut ni una renúncia ni una hipoteca per al futur, sinó que el poble de Catalunya, per la sobirania que li pertoca, manté el dret a ampliar la seva llibertat quan així ho vulgui la majoria dels catalans.

Però el mínim de llibertats contingut en l'Estatut i consagrat pel referèndum popular és intangible. Ni a dintre ni a fora de Catalunya, existeix cap persona ni cap corporació que tingui dret a modificar-lo al seu albir, sinó el poble mateix que el votà. (Fabra, 2013, p. 569)

No són paraules d'avui ni de 2010, sinó de 1932. Són clares en el posicionament, pedagògiques en l'explicació i contundents en l'asserció. Com en l'obra lingüística prescriptiva, diuen el que han de dir i no res més. No hi ha cap mot superflu i cada mot té el seu pes i la seva significació. El món d'avui no és el dels anys trenta, certament. Però, havent escoltat aquesta declaració, algú pot qüestionar que la vigència de Fabra emana no solament d'un diccionari i d'unes gramàtiques?

BIBLIOGRAFIA

- ARGENTER, Joan A. (2010). «Les Converses filològiques de Pompeu Fabra i la codificació del català en el context europeu». A: FABRA, Pompeu. *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7: *Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll, p. 13-75.
- (2013). «Intergenerational permeability and cleavages: from parents as agents of language shift to grandparents as a source of knowledge. Catalan: a heritage language in Alghero, Sardinia». A: NORRIS, Mary Jane; ANONBY, Erik; JUNKER, Marie-Odile; Ostler, NICHOLAS; PATRICK, Donna (ed.). *Endangered languages beyond boundaries: Community connections, collaborative approaches, and cross-disciplinary research = Langues en peril au-delà des frontières: Connexions communautaires, approches collaboratives, et recherche interdisciplinaire*. Bath: Foundation for Endangered Languages, p. 150-156.
- ARNAL, Antoni (1992). «Algunes notes entorn de *La reconstrucció del llenguatge literari català*». A: *Miscel·lània Jordi Carbonell*. Vol. 3. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. (Estudis de Llengua i Literatura Catalanes; XXIV), p. 257-277.
- BAKHTIN, Mikhail M. (1981). *The dialogic imagination*. Edició a cura de Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- DONABÉDIAN, Anaïd (2017). «Attrition ou résilience? L'arménien occidental à la croisée des chemins». *Association International des Études Arméniennes: Newsletter*, núm. 53, p. 43-77.
- DORIAN, Nancy C. (2014). *Small-language fates and prospects: Lessons of persistence and change from endangered languages. Collected Essays*. Leiden; Boston: Brill.
- DUANE, Lucas J. (2018). *The institution of linguistic dissidence in the Balearic Islands: Ideological dynamics of Catalan standardization*. Tesi doctoral, Université de Luxembourg.
- FABRA, Pompeu (2010). *Obres completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 7:

- Converses filològiques*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll. [OC: *Obrs completes*]
- FABRA, Pompeu (2013). *Obrs completes*. Direcció a cura de Jordi Mir i Joan Solà. Vol. 9: *Textos i materials*. Barcelona: Raval-Proa: Edicions 62; València: Edicions 3 i 4; Palma: Moll.
- HILL, Jane; HILL, Kenneth (1986). *Speaking mexicano: Dynamics of syncretic language in Central Mexico*. Tucson: University of Arizona Press.
- IGLÉSIAS, Narcís (2004). *Una revisió de Fabra, una crítica a la norma: L'obra lingüística de Josep Calverras*. Girona: CCG Edicions: Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2009 [1990]). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I*. 5a reimpr. de la 3a ed. Edició a cura de Joan A. Argenter. Barcelona: IEC.
- KROSKRITY, Paul (2000). «Language ideologies in the expression and representation of Arizona Tewa identity». A: KROSKRITY, Paul (ed.). *Regimes of language*. Santa Fe, NM: School of American Research, p. 329-359.
- (2001). «Arizona Tewa kiva speech as a manifestation of a dominant language ideology». A: DURANTI, Alessandro (ed.). *Linguistic anthropology: a reader*. Oxford: Basil Blackwell, p. 402-419.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (2018). *Els principis fonamentals en la tasca normativitzadora de Pompeu Fabra*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- MICHELENA, Luis (1977). «El largo y difícil camino del euskara». A: EUSKALTAINDIA. *El libro blanco del euskara*. Bilbao: Real Academia de la Lengua Vasca, p. 15-29. [Aplegat dins *Obrs completes*. Vol. X: *Norma y unificación de la lengua. Historia de la vascológia. Presente y futuro de la vascológia*, p. 501-521]
- (1982). «Normalización de la forma escrita de una lengua: el caso vasco». *Revista de Occidente*, núm. 10-11, p. 55-75. [Aplegat dins *Obrs completes*. Vol. X: *Norma y unificación de la lengua. Historia de la vascológia. Presente y futuro de la vascológia*, p. 3-21]
- (2011 [1967]). «El vascuence y la crítica». *Obrs completes*. Vol. X: *Norma y unificación de la lengua. Historia de la vascológia. Presente y futuro de la vascológia*, p. 447-461.
- (2011) *Obrs completes*. Edició a cura de Joseba A. Lakarra Andrinua i Iñigo Ruiz Arzalluz. Bilbao: Universidad del País Vasco. 15 v.
- MIRACLE, Josep (1960). *La restauració dels Jocs Florals*. Barcelona: Aymà.
- PLA, Josep (1969 [1958]). «Pompeu Fabra». *Obra completa*. Vol. 11: *Homenots. Primera sèrie*. Barcelona: Destino, p. 63-98.
- POLANCO, Lluís B. (1984). «La normativa al País Valencià. Problemàtica i perspectives». A: *Problemàtica de la normativa del català: Actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Llengua Normativa, 1983*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 107-146.
- PRAT DE LA RIBA, Enric (1906). *La nacionalitat catalana*. Barcelona: Tip. L'Anuari de l'Exportació.
- (1908). «Importància de la llengua dins el concepte de la nacionalitat». A: *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona octubre de 1906*. Barcelona: Joaquim Horta.
- SCHIEFFELIN, Bambi; WOOLARD, Kathryn; KROSKRITY, Paul (ed.) (1998). *Language ideologies: practice and theory*. Nova York: Oxford University Press.
- URLA, Jacqueline (2012). *Reclaiming Basque: Language, nation and cultural activism*. Reno; Las Vegas: University of Nevada Press.
- WOOLARD, Kathryn A. (2008). «Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística». *Revista de Llengua i Dret*, núm. 49, p. 179-199.
- (2016). *Singular and plural: Ideologies of linguistic authority in 21st century Catalonia*. Nova York: Oxford University Press.